

ROZDZIAŁ 14

GOSPODARKA ŚWIATOWA JAKO SYSTEM

„Człowiek rozsądny przystosowuje się do świata,
nierozsądny stara się przystosować świat do siebie.”

Bernard Shaw

14.1. MIĘDZYNARODOWY PODZIAŁ PRACY I CZYNNIKI GO KSZTAŁTUJĄCE

Międzynarodowy podział pracy jest zjawiskiem historycznym i stanowi szczególną formę ewolucji społecznego podziału pracy, dokonującego się między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą w obrębie różnych organizmów państwowych.

Mógł on zaistnieć przy spełnieniu dwóch warunków:

- a) pojawieniu się nadwyżek produkcyjnych w jednych krajach i możliwości ich zbytu w innych;
- b) pojawieniu się możliwości przemieszczania rosnącej ilości towarów między różnymi gospodarkami, często na znaczne odległości (rozwój odpowiedniej infrastruktury organizacyjno-ekonomicznej i technicznej).

Przyjmując wyżej zamieszczoną definicję międzynarodowego podziału pracy, pierwszych jego przejawów można się dopatrzeć w starożytności, gdyż już wówczas dochodziło do incydentalnych aktów wymiany międzynarodowej. Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym były one coraz częstsze, a gwałtowny rozwój wymiany nastąpił wraz z umocnieniem się rewolucji przemysłowej w Europie Zachodniej, która znacząco się przyczyniła zarówno do wzrostu produkcji, jak i do rozwoju możliwości przemieszczania towarów na znaczne odległości.

Międzynarodowy podział pracy jest określony przez:

1. Warunki naturalne – istotne z punktu widzenia ewentualnej specjalizacji, takie jak: położenie geograficzne, klimat, zasoby naturalne, gleby, czynniki demograficzne. We wczesnych stadiach rozwoju społecznego o charakterze produkcji poszczególnych krajów, wielkości i strukturze ich wymiany

- zagranicznej decydowały przede wszystkim warunki naturalne. Jednak w miarę wzrostu rozwoju postępu technicznego, znaczenie czynników naturalnych stawało się coraz mniejsze, nie decydują już one o ogólnym charakterze specjalizacji poszczególnych krajów, lecz jedynie tworzą ogólne ramy bardziej lub mniej sprzyjające określonemu rodzajowi produkcji. (Nie należy rozumieć, iż warunki naturalne przestają być barierą rozwoju gospodarczego)¹.
2. Osiągnięty poziom rozwoju gospodarczego i istniejącą strukturę gospodarczą – jako efekt drogi historycznej, jaką przebyła dana gospodarka. Jako najważniejsze warunki z tej grupy należy wymienić: nagromadzone zasoby kapitałowe, stan infrastruktury gospodarczej, poziom techniczny aparatu wytwórczego, istniejące rozwiązania instytucjonalno-systemowe. Warunki te decydują przede wszystkim o dynamice i strukturze wzrostu gospodarczego oraz o efektywności realizowanych inwestycji.
 3. Czynniki systemowe – wpływające na miejsce danej gospodarki w międzynarodowym podziale pracy przez sposób określania celów, kierunków i warunków rozwoju społeczno-gospodarczego. (Ilustracją negatywnego oddziaływania tych czynników jest przykład byłych krajów socjalistycznych, których udział w międzynarodowym podziale pracy był ograniczony).
 4. Zdarzenia i sytuacje nieprzewidywalne – takie jak wojny, klęski żywiołowe.
 5. Czynniki zewnętrzne – oddziaływanie pozostałych krajów o różnym potencjale ekonomicznym. Oddziaływania te mogą być dodatnie bądź ujemne w zależności od zdolności danego kraju do selekcji bodźców płynących z zewnątrz.

14.2. ISTOTA GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

Międzynarodowy podział pracy oznacza tworzenie się więzi gospodarczych między podmiotami zlokalizowanymi w różnych krajach, rozwój międzynarodowego podziału pracy natomiast sprawia, iż więzi te stają się coraz mocniejsze. W konsekwencji dochodzi do ukształtowania systemu określanego mianem gospodarki światowej.

Przez pojęcie gospodarki światowej rozumiemy historycznie ukształtowany system trwałych powiązań produkcyjnych, technologicznych, wymiennych, finansowych i instytucjonalnych między gospodarstwami narodowymi różnych krajów, włączający je w ogólnoswiatowy proces produkcji i wymiany².

¹ J. Sołdaczuk, Z. Kamecki, P. Bożyk, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne. Teoria i polityka*, PWE, Warszawa 1987, s. 52.

² Tamże, s. 50.

W tak sformułowanej definicji najistotniejszy jest przymiotnik „trwałe”. Jak wspomniano wcześniej, pewnych powiązań między gospodarkami krajowymi można się doszukać już w starożytności, nie miały one jednak charakteru trwałego. O takich związkach możemy mówić na przełomie XV i XVI wieku w odniesieniu do systemu gospodarki europejskiej. Natomiast kształtowanie gospodarki światowej o charakterze globalnym ma miejsce w drugiej połowie XIX wieku.

Gospodarka światowa jest więc historyczną kategorią ekonomiczną, mającą charakter dynamiczny. Podlega ona ciągłemu rozwojowi, a charakter powiązań między poszczególnymi elementami ulega ciągłym zmianom. W dotychczasowej historii funkcjonowania gospodarki światowej możemy mówić o jej dwóch systemach.

Pierwszy to ukształtowany w ciągu XIX wieku tradycyjny system gospodarki światowej i międzynarodowego podziału pracy. Charakteryzował się on ukształtowaniem podziału świata na centrum przemysłowe, handlowe i finansowe z jednej strony, oraz zaplecze surowcowo-rolnicze i rynki zbytu dla towarów przemysłowych wytwarzanych przez centrum z drugiej. Wspomniane centrum stanowiły kraje Europy Zachodniej. Taka struktura międzynarodowego podziału pracy przetrwała w zasadzie do II wojny światowej.

Europa Zachodnia wraz z szybko rozwijającym się przemysłem zgłaszała zapotrzebowanie na surowce, które w coraz większej mierze musiało być pokrywane importem. Zapotrzebowanie na siłę roboczą powodowało migrację ze wsi do miast, w konsekwencji rosło zapotrzebowanie na żywność, które nie mogło być w całości pokryte produkcją krajową. Specjalizacja stawała się coraz bardziej widoczna, a dwubiegunowa struktura tradycyjnego, międzynarodowego podziału pracy stała się faktem.

Należy zauważyć, że tak ukształtowany układ powiązań ekonomicznych wzmocniony był innymi czynnikami a zwłaszcza systemem panowania kolonialnego. Współzależności krajów Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej z metropoliami zachodnioeuropejskimi sankcjonowały, oprócz więzów ekonomicznych, więzy polityczno-administracyjne.

Drugi system gospodarki światowej to współczesna gospodarka światowa. Jak zauważyliśmy wcześniej, powstała ona po drugiej wojnie światowej, chociaż dezintegracja systemu poprzedniego rozpoczęła się znacznie wcześniej, a jej podłoże stanowiły przede wszystkim:

- a) następstwa I wojny światowej, rewolucja w Rosji i emancypacja krajów zależnych;
- b) współzawodnictwo ekonomiczne, ideologiczne i militarne państw Zachodu ze Związkiem Radzieckim;
- c) zmiany w układzie sił wewnętrznych poszczególnych grup krajów i powstanie w ich obrębie nowych ośrodków dominujących;

- d) gwałtowne przyspieszenie postępu technicznego oraz rozwój tych osiągnięć ekonomiczno-organizacyjnych, które służą tworzeniu nowych rozwiązań technicznych i wdrażaniu ich do produkcji.

Co decyduje o odróżnieniu współczesnej gospodarki światowej od tradycyjnego międzynarodowego podziału pracy?

- zmiany ilościowe – ogólne proporcje udziału poszczególnych grup krajów w produkcji światowej zmieniły się na niekorzyść krajów najbardziej rozwiniętych. Ich przewaga nie jest już tak przygniatająca jak w okresie tradycyjnego międzynarodowego podziału pracy,
- zmiany jakościowe – obejmują przekształcenia struktury handlu międzynarodowego oraz struktury podmiotowej gospodarki światowej.

14.3. STRUKTURA PODMIOTOWA WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

Dynamiczny charakter gospodarki światowej oznacza, iż także jej struktura podmiotowa podlega nieustannym przemianom. Strukturę tę dzisiaj tworzą przedsiębiorstwa krajowe, korporacje transnarodowe, gospodarki narodowe, regionalne ugrupowania integracyjne i międzynarodowe organizacje gospodarcze.

Kryterium takiego uszeregowania podmiotów jest ich potencjalna wielkość. Należy jednak zauważyć, iż najbardziej naturalnym podmiotem gospodarki światowej jest gospodarka krajowa. Opiszemy teraz trzy pierwsze podmioty, dwa pozostałe zostaną scharakteryzowane w dalszej części rozdziału.

14.3.1. PRZEDSIĘBIORSTWA KRAJOWE

Nie wszystkie przedsiębiorstwa krajowe są podmiotami gospodarki światowej. Są nimi tylko te przedsiębiorstwa, które w związku ze swą działalnością gospodarczą nawiązują i utrzymują znaczące pod względem zakresu, charakteru bądź znaczenia dla swego funkcjonowania międzynarodowe stosunki ekonomiczne z innymi podmiotami gospodarki światowej. Przedsiębiorstwo działające wyłącznie w ramach jednej gospodarki narodowej i sprzedające tylko na rynku krajowym nie może być traktowane jako podmiot gospodarki światowej.

Realia gospodarki rynkowej na początku XXI wieku powodują, iż coraz więcej przedsiębiorstw krajowych, aby rozwinąć swoją działalność i normalnie funkcjonować winno wchodzić w różnorodne powiązania z innymi podmiotami gospodarki światowej.

Najczęściej występujące powiązania to powiązania handlowe, a więc eksport własnych produktów oraz import niezbędnych surowców i materiałów. Tego typu powiązania mają charakter względnie krótkotrwały i są pierwszym etapem umiędzynarodowienia (internacjonalizacji) przedsiębiorstwa krajowego. Nierzadko jednak mają miejsce kolejne etapy umiędzynarodawiania przyjmują-

ce postać powiązań produkcyjnych, technologicznych, finansowo-kredytowych i kapitałowych.

Tabela 14.1. Lista 20 największych polskich przedsiębiorstw (2001)

L.p.	Polska		
	Nazwa przedsiębiorstwa	Sprzedaż w tys. zł	Zysk brutto w tys. zł
1	PKN Orlen S.A. Płock	23 467 184,6	446 358,2
2	Telekomunikacja Polska S. A. Warszawa	15 463 352,0	1 134 342,0
3	Polskie Sieci Elektroenergetyczne S. A.	14 843 618,5	-275 409,8
4	PZU S.A. GK Warszawa	12 230 839,0	1 464 965,0
5	PKO Bank Polski S. A. Warszawa	12 211 247,0	1 594 283,0
6	Metro AG Warszawa	9 895 400,0	113 000,0
7	Bank Pekao S.A. Warszawa	9 294 376,0	1 760 188,0
8	Pol. Górnictwo Naftowe i Gaz. S.A. W-wa	9 258 674,1	-250 033,1
9	Polskie Koleje Państwowe	7 002 863,3	-928 998,6
10	Bank Przem.-Handlowy PBK S.A. Kraków	6 336 606,0	209 529,0
11	Rafineria Gdańska S. A. Gdańsk	6 081 313,0	-14 979,3
12	Poczta Polska Warszawa	5 419 871,5	98 033,1
13	Elektrim S.A. GK Warszawa	5 070 045,0	28 998,0
14	PZU Życie S. A. Warszawa	4 711 658,0	543 633,0
15	Fiat Auto Poland S.A. Bielsko Biała	4 562 196,0	-289 274,5
16	Jeronimo Martins Dystrybucja Poznań	4 381 000,0	Bd
17	Era GSM Sp. z o.o. Warszawa	4 344 896,0	454 100,0
18	Węglokoks S. A. Katowice	4 326 612,4	88 642,9
19	Polkomtel S.A. Warszawa	4 231 642,2	725 001,6
20	KGHM Polska Miedź S. A.	4 217 571,5	-128 776,7

Źródło: *Lista 500*, „Rzeczpospolita”, 8.05.2002.

Najsilniejsze związki przedsiębiorstwa krajowego z innymi podmiotami gospodarki światowej występują w okresie jego globalizacji, czyli całkowitego umiędzynarodowienia. Zwykle jednak powiązania przedsiębiorstwa krajowego z innymi podmiotami gospodarki światowej sprowadzają się do umiędzynarodowienia wymiany.

Tabela 14.1 jest zestawieniem dwudziestu największych polskich przedsiębiorstw według kryterium wielkości sprzedaży. Są to przedsiębiorstwa w mniejszym lub większym stopniu umiędzynarodowione. Jeżeli porównamy je z Tabelą 14.2, gdzie zamieszczone są największe korporacje transnarodowe, a więc przedsiębiorstwa o najwyższym stopniu umiędzynarodowienia, to okazuje się, że różnice co do wielkości sprzedaży są zasadnicze. Możemy więc sformułować

teżę, iż przedsiębiorstwo, które staje się podmiotem gospodarki światowej, otrzymuje nowy, poważny czynnik swojego dalszego rozwoju i poprawy konkurencyjności.

14.3.2. KORPORACJE TRANSNARODOWE

Korporacje transnarodowe, zwane także przedsiębiorstwami międzynarodowymi, są kolejnym podmiotem gospodarki światowej, mającym zasięg międzynarodowy oraz posiadającym swoje filie zagraniczne. Filie te powstają poprzez zagraniczne inwestycje bezpośrednie. Przedsiębiorstwo macierzyste wywożąc kapitał i dokonując bezpośrednich inwestycji kapitałowych za granicą, zakłada przedsiębiorstwa filialne i pomocnicze w innych krajach. Ma to na celu zarówno ułatwienie zbytu produktów eksportowanych na dany rynek, jak i rozwój produkcji surowców i półfabrykatów importowanych do kraju.

Tabela 14.2. Lista 20 największych korporacji transnarodowych w 2001 r.

Lp.	Nazwa korporacji	Przychody w mld. USD
1	General Motors	180
2	Wal-Mart Stores	170
3	Exxon Corp.	163
4	Ford Motor Co.	162
5	Daimler/Chrysler	155
6	Mitsui & Co. Ltd.	118
7	Mitsubishi	117
8	Toyota Motor	115
9	General Electric	112
10	Itochu Corp.	109
11	Royal Dutch/Shell	105
12	Nippon Telegraph & Telephone	94
13	Sumitomo Corp.	94
14	Marubeni Corp.	91
15	AXA	88
16	IBM	87
17	B P Amoco	84
18	Citigroup	82
19	Volkswagen	80
20	Nippon Life Insurance	79

Źródło : opracowanie własne na podstawie: The Economist, Fortune, Forbes.

Zaangażowanie inwestycyjne przedsiębiorstw za granicą jest uwarunkowane przez trzy grupy czynników, które kształtują ich przewagę konkurencyjną.

Są to posiadanie (własność) zasobów, wykorzystanie własnych struktur organizacyjnych oraz lokalizacja inwestycji w innych krajach. Układ i siła działania tych czynników, określających przewagę konkurencyjną umożliwiają wyjaśnianie alternatywnych sposobów działalności przedsiębiorstw na zagranicznych rynkach.

Wielkie przedsiębiorstwa uruchamiają za granicą produkcję części i elementów kooperacyjnych do produkcji krajowej, a także analogicznych jak w kraju wyrobów gotowych w kooperacji z produkcją przedsiębiorstw macierzystych. Tego typu produkcja przedsiębiorstw filialnych opiera się zazwyczaj na technologii, maszynach i urządzeniach oraz elementach do produkcji sprowadzanych z kraju macierzystego, korzysta z kapitału przedsiębiorstwa macierzystego oraz jego kanałów bankowych ułatwiających jej sfinansowanie. Odbywa się ona zwykle pod nadzorem personelu zarządzającego i technicznego z kraju macierzystego. Również zbyt wyrobów wytwarzanych w zagranicznych przedsiębiorstwach filialnych dokonywany jest na ogół poprzez kanały dystrybucyjne i marketingowe firmy macierzystej.

Szczególnie intensywny rozwój korporacji transnarodowych przypada na drugą połowę lat osiemdziesiątych oraz na lata dziewięćdziesiąte. Było to spowodowane kilkoma czynnikami:

- postępem technicznym w dziedzinie przetwarzania i przesyłania informacji (wzrost możliwości zarządzania przedsiębiorstwem posiadającym oddziały w wielu krajach, a także łatwiejszy dostęp do informacji potrzebnych do podejmowania decyzji),
- rozwojem procesów integracyjnych (postępująca eliminacja ograniczeń ruchu kapitału w ramach ugrupowań integracyjnych),
- zmianami w dziedzinie polityki ekonomicznej zachodzącymi najpierw w niektórych krajach uprzemysłowionych, a obecnie w byłych krajach socjalistycznych (proces masowej prywatyzacji stworzył możliwości rozwoju inwestycji bezpośrednich)

Największe korporacje transnarodowe działają przede wszystkim w czterech dziedzinach działalności gospodarczej (Tabela 14.2), a mianowicie:

- a) przemysł samochodowy (General Motors, Daimler/Chrysler, Ford, Toyota),
- b) przemysł naftowy i przetwórstwo ropy naftowej (EXXON, Royal Dutch-Shell, British Petroleum, Mobil Oil),
- c) przemysł elektroniczny (IBM, General Electric, Siemens, Philips), usługi bankowe.

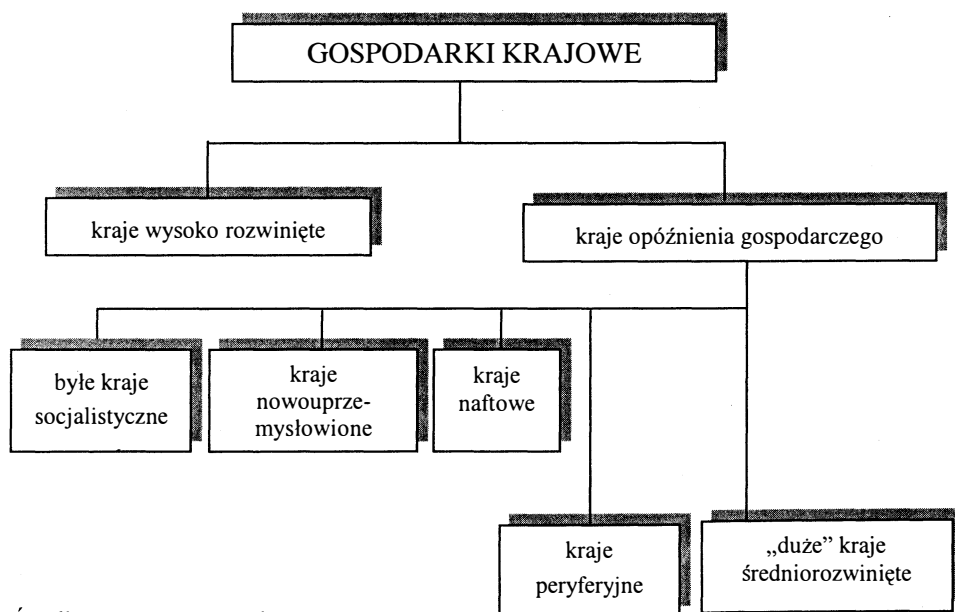
Przychody korporacji zamieszczonych w Tabeli 14.2 są bardzo wysokie nawet w porównaniu z PKB najwyższej rozwiniętych krajów (por. Tabela 14.3). Największa korporacja transnarodowa osiągnęła przychód w wysokości 180 mld. USD, co umiejscawia ją między Austrią i Danią, tj. 22 i 23 krajem pod względem osiągniętego w 2000 r. PKB.

Inwestycje bezpośrednich dokonują zwłaszcza kraje uprzemysłowione, oznacza to, że firmy macierzyste pochodzą z tych krajów (pierwsza dziesiątka korporacji transnarodowych to przedsiębiorstwa amerykańskie i japońskie). Należy jednak zauważyć, iż powstałe w wyniku tych inwestycji filie zostały ulokowane również w zdecydowanej większości w krajach uprzemysłowionych.

14.3.3. GOSPODARKI KRAJOWE

Gospodarka krajowa wraz z instytucją państwa stanowi podstawowy podmiot gospodarki światowej. W połowie lat dziewięćdziesiątych struktura gospodarek krajowych wygląda następująco:

Rys. 14.1. Struktura współczesnych gospodarek krajowych

Źródło: opracowanie własne.

Generalnie wyróżniamy dwie grupy krajów:

1. Kraje wysoko rozwinięte – są to kraje Europy Zachodniej, Ameryki Północnej, Japonia, Australia i Nowa Zelandia. Głównym kryterium tej klasyfikacji jest poziom produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca. Jakkolwiek PKB *per capita* jest wskaźnikiem najbardziej syntetycznym, to jednak należy zauważyć, iż o poziomie rozwoju decydują także inne czynniki, jak np. potencjał gospodarczy, poziom technologii itp. Wszystko to sprawia, że np. gospodarki Stanów Zjednoczonych czy Niemiec uważane są powszechnie za wyżej rozwinięte niż gospodarki Luksemburga czy Szwajcarii, mimo

znacznie niższego poziomu PKB na jednego mieszkańca. Tabela 14.3 pokazuje kraje posiadające najwyższy poziom PKB w 2000 r., wynika z niej, iż wśród nich są także kraje spoza grupy wysoko rozwiniętych.

Tabela 14.3. PKB wybranych trzydziestu gospodarek krajowych w 2000 r. (ceny bieżące)

Lp.	Kraj	Nominalny PKB w mld. USD	na 1 mieszkańca w USD
1	Stany Zjednoczone	9 896	35 913
2	Japonia	4 750	37 531
3	Niemcy	1 873	22 622
4	Wielka Brytania	1 415	23 772
5	Francja	1 294	21 814
6	Włochy	1 074	18 635
7	Chiny	989	781
8	Brazylia	752	4 588
9	Kanada	689	22 022
10	Meksyk	574	5 721
11	Hiszpania	559	13 966
12	Korea Południowa	457	9 631
13	Indie	447	454
14	Rosja	401	2 750
15	Australia	392	20 470
16	Holandia	364	22 949
17	Argentyna	283	7 758
18	Szwajcaria	241	33 214
19	Szwecja	227	25 617
20	Belgia	227	22 125
21	Turcja	200	3 044
22	Austria	190	23 330
23	Dania	162	30 416
24	Norwegia	162	36 108
25	Polska	158	4 078
26	RPA	131	3 049
27	Finlandia	122	23 534
28	Grecja	112	10 564
29	Portugalia	105	9 631
30	Irlandia	94	24 756

Źródło: *Rocznik Statystyczny RP 2001*, GUS, Warszawa 2001.

2. Kraje opóźnienia gospodarczego³ – są to pozostałe kraje współczesnego świata. Ich grupa jest bardzo liczna, a przez to zróżnicowana. Można wśród nich wyróżnić co najmniej pięć grup:
- a) były kraje socjalistyczne – kraje Europy Środkowo-Wschodniej oraz kraje powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego i Jugosławii⁴;
 - b) kraje nowo uprzemysłowione – kraje Azji Południowo-Wschodniej (Korea Południowa, Tajwan, Hongkong, Singapur) charakteryzujące się największym tempem przyrostu PKB, jak i rozmiarami handlu zagranicznego;
 - c) kraje naftowe – eksporterzy ropy naftowej, m.in. Kuwejt, Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Katar; są to kraje osiągające PKB *per capita* na poziomie krajów wysoko rozwiniętych, a nawet przekraczające ten poziom. Nie wynika to jednak z poziomu rozwoju tych gospodarek, a z faktu sprzedaży surowców naturalnych. Rzadkością w tych krajach jest zdywersyfikowana struktura gospodarcza, charakteryzuje je monokultura gospodarcza oraz przestarzałe stosunki polityczne i społeczne;
 - d) średnio rozwinięte kraje z tej grupy – są to „duże” kraje Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, np. Indie, Pakistan, Algieria, Meksyk, Argentyna. Są to gospodarki dualne, gdzie istnieją enklawy wysoko rozwiniętego przemysłu i wysoko zaawansowanej technologii z jednej strony, z drugiej strony natomiast olbrzymie obszary zacofania i ubóstwa;
 - e) kraje peryferyjne – najbiedniejsze kraje świata, zwłaszcza z Afryki Środkowej i niektórych wysp Pacyfiku.

O tym w jaki sposób poszczególne gospodarki narodowe włączają się w system gospodarki światowej w dużej mierze decyduje instytucja państwa. To państwo spełnia określone funkcje organizacyjne i regulacyjne, oddziałując na każdą ze sfer gospodarki narodowej, kształtując zasady jej funkcjonowania, strukturę i charakter. W ten sposób państwo prowadzi politykę gospodarczą, oddziałując także na stosunki gospodarcze z zagranicą, w ramach tzw. zagranicznej polityki ekonomicznej. To natomiast sprawia, iż państwo może jednocześnie w pewnej mierze wpływać na miejsce i rolę danej gospodarki narodowej w gospodarce światowej.

³ Kraje te do tej pory określano najczęściej mianem krajów Trzeciego Świata bądź krajów rozwijających się.

⁴ Na jednego mieszkańca Polski przypadł w 1996 roku produkt krajowy brutto o wartości 3,5 tys. dolarów i było to o około 400 dolarów więcej niż w roku 1995. Jeżeli wartość PKB przeliczy się na dolary według parytetu siły nabywczej walut, to sytuacja Polski polepsza się, gdyż przypada wówczas na głowę mieszkańca 6,9 tys. dolarów. W roku 2000 nominalny PKB wyniósł 4.078 USD (patrz Tabela 14.3).

14.4. PROCESY INTEGRACYJNE WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

14.4.1. POJĘCIE MIĘDZYNARODOWEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ

Pojęcie międzynarodowej integracji gospodarczej było wielokrotnie w literaturze ekonomicznej uściślone, rozszerzane bądź zawężane. W rezultacie istnieje obecnie kilkadziesiąt definicji, ale żadna nie jest przez naukę uznawana za obowiązującą. Najczęściej integrację ekonomiczną definiuje się jako proces ekonomicznego jednoczenia gospodarek krajowych. Pojęcie to, zwłaszcza w odniesieniu do Europy, weszło do języka potocznego, tak że sprawia wrażenie kategorii podstawowej o długiej historii. Po raz pierwszy jednak użyto tego terminu lub raczej jego przeciwieństwa „gospodarka dezintegracyjna” w roku 1930. W swym pozytywnym sensie termin nie był znany aż do okresu po II wojnie światowej. To, że termin jest nowy, nie oznacza, że proces integracji i dezintegracji jest także czymś nowym, towarzyszył on historii Europy w postaci ruchów paneuropejskich od bardzo dawna.

Określenie „integracja ekonomiczna” może być interpretowane na dwa sposoby. Pierwszy to sposób dynamiczny, jako proces, w ramach którego granice ekonomiczne między krajami członkowskimi są stopniowo eliminowane, to znaczy, gdy dyskryminacja narodowa jest znoszona, przy czym poprzednio oddzielne jednostki ekonomiczne stopniowo stapiają się w całość. Drugi sposób statyczny, jest to sytuacja, w której narodowe składniki większej gospodarki nie są już dłużej oddzielane przez granice ekonomiczne, ale funkcjonują razem jako jedna całość. Interpretacja dynamiczna jest stosowana częściej i ona właśnie będzie stosowana w dalszej części tego rozdziału.

Dwa zawsze obecne czynniki stymulowały procesy integracji. Pierwszy to postęp techniczny. Długookresowy rozwój gospodarczy jest określony przez pewne autonomiczne czynniki, spośród których technologia jest najważniejsza. Mechanizacja i automatyzacja procesu produkcji całkowicie zmieniły metody produkcji. W rezultacie produkty mogą być wytwarzane tanio i w dużych ilościach. Jednak produkcja seryjna wymusza w pierwszej kolejności eksport, a następnie integrację. Ponadto wymiana wiedzy technicznej i kapitału także skłaniają do wzmocnienia procesu integracji.

Drugi natomiast to idealizm polityczny. Koncepcja Europy jako osobnej całości, oddzielonej szczególnie od Azji, jest bardzo stara i była rozwijana przez wieki. Argumenty wyrażano tym głośniejsze, im silniejsze były państwa narodowe. Zwłaszcza od czasu II wojny światowej proces integracji gospodarczej znacznie przyspieszony jest przez presję polityczną. W trakcie rozwoju społeczno-gospodarczego waga tych dwóch głównych elementów dynamiki integracji stale się zmieniała. W związku z tym zdarzały się okresy, w których rozwój sytuacji wspierał integrację, a także w których integracja zwalniała tempo lub nawet cofała się.

Tak rozumiana międzynarodowa integracja gospodarcza jest jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk występujących we współczesnej gospodarce światowej. Uzewnętrznia się ona przede wszystkim poprzez powstawanie i rozwój, mających najczęściej charakter regionalny, międzynarodowych ugrupowań integracyjnych. Godnym zauważenia jest fakt, iż tendencje integracyjne występują we wszystkich praktycznie grupach krajów, zarówno gospodarczo wysoko rozwiniętych, jak i w krajach opóźnienia gospodarczego. Poszczególne ugrupowania różnią się tylko swoją własną, regionalną specyfiką, zależnie od takich czynników, jak warunki naturalne, ogólny poziom rozwoju i struktura gospodarki, stopień komplementarności, rodzaj i stopień wewnątrzregionalnych powiązań ekonomicznych, typ ustroju historycznego, kulturalnego itp. Dlatego niezależnie od elementów wspólnych procesy integracyjne różnią się regionalnymi odrębnościami.

Przyjmując wcześniej definicję integracji gospodarczej jako procesu ekonomicznego scalania narodowych gospodarek w jeden potencjał międzynarodowy należy pamiętać, iż w ten sposób powstaje nowa jakość. Integracja jest procesem szerokich przeobrażeń i dostosowań zarówno w strukturze ekonomicznej integrujących się krajów, jak i między nimi, kształtując wewnętrznie komplementarną i przeobrażoną jakościowo, nową strukturę ekonomiczną obejmującą cały obszar. Dla powodzenia tak rozumianego procesu integracji niezbędne jest spełnienie kilku warunków.

Pierwszym jest rzeczywista bądź potencjalna komplementarność struktur gospodarczych krajów zmierzających do integracji. Drugim, wymóg dysponowania niezbędnymi warunkami technicznymi, umożliwiającymi wzajemne obroty gospodarcze, a zwłaszcza przepływ masy towarowej. Trzecim natomiast jest określona prointegracyjna polityka ekonomiczna państwa.

14.4.2. FORMY MIĘDZYNARODOWEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ

Integracja ekonomiczna jest zwykle ujmowana jako proces zachodzący na dwóch płaszczyznach:

- 1) na płaszczyźnie rynków (dotyczy integracji rynków dóbr i usług oraz rynków czynników produkcji);
- 2) na płaszczyźnie polityki (w gospodarkach, w których rząd wywiera wpływ interwencyjny, dążąc do realizacji szeregu celów politycznych, winna nastąpić koordynacja tych polityk).

Integracja rynków oraz różnych obszarów polityki ekonomicznej zachodzi w praktyce w ramach pewnej sekwencji, przechodząc przez kolejne formy (stadia). Możemy je opisać następująco:

1. Strefa Wolnego Handlu (*Free Trade Area* – FTA). Wszelkie przeszkody handlu, jak cła importowe lub ograniczenia ilościowe między partnerami, zostają zniesione. Wewnętrzny ruch towarów odbywa się więc swobodnie, ale każdy kraj ma prawo stosować własne taryfy celne w stosunku do

- państw trzecich. Celem uniknięcia zniekształcenia kierunków handlu (polegającego np. na tym, że towary wpływają na teren FTA poprzez kraj o najniższej zewnętrznej taryfie celnej), towary będące przedmiotem handlu międzynarodowego muszą być zaopatrzone w tzw. „świadczenia pochodzenia”, wskazujące, w którym z krajów dany towar został wytworzony. Pozwala to celnikom na granicach między krajami członkowskimi mającymi różne taryfy celne w handlu zewnętrznym ustalić, kiedy pobierać cła lub opłaty od towarów z krajów trzecich, a kiedy towary pochodzą z kraju członkowskiego i mogą być importowane bezcłowo.
2. Niepełna Unia Celna (*Incomplete Customs Union – ICU*). Podobnie jak w przypadku strefy wolnego handlu, przeszkody swobodnego przemieszczania dóbr między krajami partnerskimi są zniesione. Ponadto uzgodniona jest wspólna zewnętrzna taryfa celna, która znosi potrzebę okazywania świadectw pochodzenia na granicach wewnętrznych. Gdy tylko jakiś towar znajdzie się na obszarze unii celnej, może on dalej cyrkulować swobodnie. Jednakże w stosunku do pewnych kategorii dóbr i usług w dalszym ciągu stosowane są bariery.
 3. Unia Celna (*Customs Union – CU*). Wszystkie przeszkody swobodnego przepływu towarów między partnerami zostają zniesione, bez wyjątku co do kategorii produktu lub rodzaju bariery. Wprowadzona jest wspólna zewnętrzna taryfa celna.
 4. Niepełny Wspólny Rynek (*Incomplete Common Market – ICM*). Jego pierwszym elementem jest (niepełna) unia celna. Ponadto występuje w nim swoboda przemieszczania się wewnętrznego znaczących segmentów pracy i kapitału. Mogą być wybrane różne opcje, jeśli chodzi o stosunki z trzecimi krajami; różne regulacje krajowe (porównywalne ze Strefą Wolnego Handlu), lub też wspólne regulacje (porównywalne z Unią Celną). W stosunku do krajów trzecich możliwe są kombinacje wspólnych polityk (na przykład dotyczących pracy) i polityk krajowych (na przykład dotyczących kapitału).
 5. Wspólny Rynek (*Common Market – CM*). Składa się on z: (1) rynku wewnętrznego, to znaczy w pełni swobodnego przemieszczania się wyrobów (dóbr i usług) i czynników produkcji (pracy i kapitału) oraz: (2) wspólnych zewnętrznych regulacji, zarówno wobec wyrobów, jak i czynników produkcji (tak więc definicja ta zawiera ustalenia Unii Celnej).
 6. Unia Ekonomiczna (*Economic Union – EU*) implikuje nie tylko istnienie wspólnego rynku, ale również wysoki stopień koordynacji lub nawet unifikacji najistotniejszych dziedzin polityki ekonomicznej: w swoim minimalnym ujęciu obejmują one kwestie, które są związane ze wspólnym rynkiem, takie jak regulacja rynku, konkurencji i struktury przemysłu, następnie te, które związane są z unią monetarną, takie jak polityka makroeko-

- nomiczna i monetarna, i wreszcie te, które odnoszą się do bardziej społecznych aspektów, jak na przykład polityka redystrybucji oraz polityka społeczna i polityka ochrony środowiska. Wobec krajów trzecich prowadzona jest wspólna polityka dotycząca handlu, czynników produkcji, sektorów gospodarki, stabilności monetarnej etc.
7. Unia Monetarna (*Monetary Union* – MU). Waluty krajów członkowskich powiązane za pomocą nieodwołalnie stałych kursów walutowych i są w pełni wymienialne albo też we wszystkich krajach członkowskich cyркуluje jedna wspólna waluta. Przemieszczanie kapitału w ramach unii jest całkowicie swobodne.
 8. Unia Ekonomiczna i Monetarna (*Economic and Monetary Union* – EMU) łączy w sobie cechy charakterystyczne unii monetarnej i unii ekonomicznej. Unia tego drugiego rodzaju implikuje dość wysoki stopień spójności polityki makroekonomicznej i budżetowej. Wziąwszy pod uwagę bliskie powiązanie polityki monetarnej i makroekonomicznej, integracja ewoluuje w kierunku niemal równorzędnego rozwoju obu tych dziedzin polityki.
 9. Unia Polityczna (*Political Union* – PU). Integracja zostaje rozciągnięta poza sferę gospodarki, by objąć takie dziedziny, jak zagraniczna polityka zapobiegania przestępstwom (policja); włączając w to ewentualnie politykę bezpieczeństwa.
 10. Pełna Unia (*Full Union* – FU) implikuje całkowitą unifikację łączących się gospodarek oraz wspólną politykę w wielu istotnych dziedzinach. Na przykład bezpieczeństwo socjalne i podatki dochodowe znajdują się najprawdopodobniej w zakresie kompetencji unii. To samo dotyczy polityki makroekonomicznej i polityki stabilizacyjnej; skutkiem jest występowanie budżetu o odpowiednio znacznych rozmiarach, by mógł on być efektywnym instrumentem tych polityk. Sytuacja jest wówczas prawie taka sama, jak w pojedynczym kraju. W związku z tym przyjęta wówczas zostanie jakaś forma konfederacji lub federacji.

14.4.3. UNIA EUROPEJSKA – NAJBARDZIEJ DOJRZAŁY PRZYPADEK REGIONALNEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ

Już podczas drugiej wojny światowej nasilały się dążenia do intensywnej integracji ekonomicznej w Europie. Zostały one urzeczywistnione poprzez zawarcie pewnych ważnych wielostronnych porozumień międzynarodowych oraz stworzenie pewnych instytucji. Wspólnota Europejska (EC) została ustanowiona w roku 1952, zapis o niej znalazł się w traktacie paryskim, który tworzył Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS – ECSC). Jej celem było wycofanie podstawowych gałęzi przemysłu spod nadzoru władz krajowych i przekazanie ich pod władzę Wysokiego Zarządu. Poza Francją i Niemcami do układu przystąpiły kraje Beneluksu oraz Włochy. Ograniczenie kompetencji

EWWiS do jednego tylko sektora gospodarki odczuwane było w praktyce jako znaczący *handicap*, w związku z czym uznano za potrzebne kontynuowanie prac idących w kierunku pełniejszej integracji gospodarczej.

Osiągnięto ją, gdy w 1958 roku, w momencie podpisania traktatu rzymskiego, stworzona została Europejska Wspólnota Gospodarcza. Członkami założycielskimi EWG stało się sześć wymienionych wyżej krajów. W tym samym roku i te same kraje powołały również Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EAEC). Od tego czasu Wspólnota Europejska rozszerzyła swój skład, jak i zwiększyła zakres swoich kompetencji decyzyjnych.

Prawny fundament Wspólnoty Europejskiej składa się z trzech traktatów: EWWiS, EWG i EAEA. W latach sześćdziesiątych ciała wykonawcze trzech wspólnot zostały połączone. Od tego momentu dla owych trzech oddzielnych bytów prawnych działała jedna struktura instytucjonalna. Europejska Wspólnota Gospodarcza nabrała wśród nich największego znaczenia.

Traktat rzymski przewidywał przyjęcie ambitnych celów. Ulegał on stałym adaptacjom, by móc dotrzymać kroku nowym potrzebom konstytucjonalnym dynamiki procesu integracji europejskiej. EWG stopniowo rozszerzała pole swojej działalności i intensyfikowała swoje zaangażowanie w funkcjonujących już obszarach wspólnej polityki. Pierwszym celem traktatu EWG było stworzenie Unii Celnej oraz niepełnego Wspólnego Rynku. Następnym celem było stworzenie Unii Ekonomicznej przez ustanowienie pewnych wspólnych polityk i koordynowanie wielu polityk krajowych. Integracja rynków osiągnęła szybki postęp w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych; unia celna rzeczywiście rozwijała się w większości sektorów gospodarki. Podobne rezultaty osiągnięto na większości rynków, m.in. rynkach pracy i kapitału. Integracja polityki posunęła się naprzód w związku z podjęciem na przykład wspólnej polityki rolnej i wspólnej polityki handlowej. Procesy integracyjne ulegały spowolnieniu bądź przyspieszeniu w zależności od poziomu koniunktury, jednak instytucjonalne podstawy EWG, określone przez traktat rzymski, były niezmiennie do 1987 roku⁵.

1 lipca 1987 roku wszedł w życie Jednolity Akt Europejski podpisany przez kraje EWG w lutym 1986, który ukoronował wieloletnie działania podejmowane w tej organizacji, zmierzające do utworzenia Unii Europejskiej. Nadał on organom EWG nowe kompetencje oraz zmodyfikował proces podejmowania

⁵ L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichmann, *Unia Europejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 20.

decyzji, wzmacniając ich ponadnarodowy charakter⁶. Jednocześnie zwiększył on rolę Parlamentu Europejskiego w procesie podejmowania decyzji.

Tabela 14.4. Wzrost integracji rynków w UE (dóbr, usług, pracy i kapitału) 1960-90
(w %)

		1960	1970	1980	1990
Unia celna					
Towary ^a	Wewnątrz	5	8	13	17
	Zewnątrz	9	10	11	12
Usługi ^a	Wewnątrz	1	2	3	3
	Zewnątrz	1	2	2	3
Wspólny rynek					
Praca ^b	Wewnątrz	2	2	2	2
	Zewnątrz	1	3	3	3
Kapitał DI ^c	Wewnątrz	b.d.	1	1	2
	Zewnątrz	b.d.	1	2	2
Dochód z kapitału ^d	Wewnątrz	b.d.	–	1	2
	Zewnątrz	b.d.	1	2	3

^a – przeciętny import i eksport jako procent PKB,

^b – cudzoziemcy jako procent całej siły roboczej,

^c – bezpośrednie inwestycje; średnie trzyletnie (1970 = średnie z lat 1969-1970-1971), przeciętny poziom importu i eksportu jako procentowy udział przyrostów trwałego majątku produkcyjnego brutto,

^d – dochód z inwestycji zagranicznych jako procent PKB.

b.d. – brak danych.

Źródło: W. Molle, *Ekonomika integracji europejskiej. Teoria, praktyka, polityka*, wyd. 2, Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk 1995, s. 488.

Kolejnym, istotnym dokumentem był traktat z Maastricht (podpisany w grudniu 1991 roku). Zakłada on szczególnie dążenie do Unii Ekonomicznej i Monetarnej (EMU), i zwiększenie ochrony specjalnej. Ponadto traktat rozszerza proces integracji na szereg obszarów pozagospodarczych, takich jak sprawy wewnętrzne, polityka obrony i zagraniczna oraz obywatelstwo europejskie.

Starania zmierzające do pełnej integracji w Europie Zachodniej cechowały się nierównomiernością przebiegu. Integracja na rynku towarowym posunęła się w porównaniu z integracją monetarną, o wiele dalej. Wspomniana wyżej umowa

⁶ K. Michałowska-Gorywoda, *Mechanizm podejmowania decyzji we Wspólnocie Europejskiej po poprawkach dokonanych przez Jednolity Akt Europejski*, Instytut Gospodarki Światowej SGH, seria: „Prace i Materiały” nr 61, Warszawa, kwiecień 1992

z Maastricht zawierała scenariusz przyspieszenia integracji monetarnej, jak dotąd jest on realizowany konsekwentnie. Od 1 stycznia 1999 r. została utworzona wspólna waluta, euro, funkcjonują też Europejski Bank Centralny (EBC) i Europejski System Banków Centralnych (ESBC). W strefie euro znalazło się najpierw jedenaście krajów UE (Austria, Belgia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia i Włochy), które spełniły warunki określone przez traktat z Maastricht. Następnie dołączyła do nich Grecja. W stosunku do walut narodowych tych krajów określono sztywne kursy do euro, według których 1 stycznia 2002 r. wprowadzono do obiegu banknoty i monety euro. Krajowe banknoty

14.5. INSTYTUCJONALIZACJA GOSPODARKI ŚWIATOWEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Inną cechą charakterystyczną współczesnej gospodarki światowej, a jednocześnie elementem mającym istotny wpływ na jej rozwój i charakter jest wysoki stopień jej instytucjonalizacji. Instytucjonalizacja gospodarki światowej przejawia się w powstaniu i funkcjonowaniu szeregu międzynarodowych organizacji gospodarczych, politycznych i militarnych. W tym miejscu omówimy tylko niektóre, mające istotne znaczenie ekonomiczne. Należy wśród nich wymienić przede wszystkim Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju nazywany Bankiem Światowym oraz Układ Ogólny w Sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT), przekształcony w Światową Organizację Handlu (WTO).

Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy należą do instytucji, które mają ogromne znaczenie dla funkcjonowania międzynarodowego systemu walutowego, a tym samym całej gospodarki światowej. Zostały one utworzone na konferencji w Bretton Woods (New Hampshire), która odbyła się 1-22 lipca 1944 roku. Cele tych organizacji zostały określone w ich statutach. I tak celami MFW jest:

- tworzenie warunków niezbędnych do stabilizacji finansowej i gospodarczej w krajach członkowskich,
- utrzymywanie względnej stabilności walut,
- tworzenie ram ułatwiających wymianę dóbr, usług i kapitału między krajami członkowskimi oraz wspieranie wzrostu gospodarczego.

Celem Banku Światowego natomiast, zgodnie ze statutem, jest:

- popieranie dążeń do długofalowego, zrównoważonego wzrostu międzynarodowej wymiany handlowej i do utrzymania równowagi bilansów płatniczych,

- udzielanie krajom rozwijającym się pomocy w zakresie przebudowy ich gospodarek i rozwoju gospodarczego poprzez udzielanie długoterminowych pożyczek lub udzielanie gwarancji na pożyczki,
- ułatwianie prywatnych inwestycji zagranicznych oraz udzielanie pożyczek na cele produkcyjne,
- rozwój przedsiębiorstw lokalnych przez dostarczenie im zagranicznych źródeł finansowania.

W latach dziewięćdziesiątych MFW i Bank Światowy skupiają zdecydowaną większość krajów świata, przez co są instytucjami ekonomicznymi o największym zasięgu międzynarodowym. Pomoc, jakiej udzielają swoim członkom, charakteryzuje się tym, iż jest warunkowana, tzn. że warunkiem jej uzyskania jest wcześniejsze uzgodnienie programów dostosowawczych, w których określa się podstawowe zadania polityki ekonomicznej oraz sposoby, instrumenty i terminy ich realizacji. Zwykle strategicznym założeniem tych programów jest umocnienie mechanizmów rynkowych i restrukturyzacja gospodarki wewnętrznej w celu przywrócenia zdolności kraju dłużniczego do obsługi swoich zobowiązań zagranicznych. Bank Światowy koncentruje się na popieraniu prywatnych inwestycji zagranicznych. Finansuje przedsięwzięcia o dłuższym horyzoncie czasowym, MFW natomiast pomaga przewyżczać kłopoty z równoważeniem bilansu handlowego i płatniczego.

Tuż po II wojnie światowej podjęto również wysiłki w kierunku uporządkowania sfery wymiany międzynarodowej poprzez jej instytucjonalizację. W latach 1947-1948 w trakcie trwania Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Handlu i Zatrudnienia w Hawanie zmierzano do utworzenia Międzynarodowej Organizacji Handlu (ITO). Głównym celem ITO miała być działalność na rzecz wielostronnej liberalizacji i współpracy w dziedzinie handlu. Zasady tej działalności określała tzw. Karta Hawańska, która nie została jednak ratyfikowana przez dostateczną liczbę krajów i nie weszła w życie.

Uzgodnione w Karcie zasady polityki handlowej zostały wprowadzone do zawartego w dniu 20 października 1947 roku odrębnego porozumienia, zwanego Układem Ogólnym w sprawie Ceł i Handlu (GATT). Układ wszedł w życie 1 stycznia 1948 roku i traktowany był jako tymczasowy. Mimo tego przetrwał prawie 50 lat i doprowadził do wielostronnej współpracy krajów w zakresie handlu dobrami i usługami. Z dniem 1 stycznia 1995 roku na mocy dokumentu końcowego Rundy Urugwajskiej Światowa Organizacja Handlu (WTO) zastąpiła GATT i przejęła w całości jej dorobek.

Podstawowym celem Układu Ogólnego o Cłach i Handlu i powstałej na jego bazie Światowej Organizacji Handlu jest wielostronna liberalizacja handlu oraz przeciwdziałanie dyskryminacji w stosunkach między krajami członkowskimi. GATT/WTO tworzy i nadzoruje system reguł postępowania w zakresie międzynarodowych stosunków handlowych i prowadzi wielostronne negocjacje

w ramach rund negocjacyjnych, modyfikuje przepisy i kodeksy w celu przeciwdziałania nowym barierom w handlu, rozstrzyga spory dotyczące zobowiązań wynikających dla krajów członkowskich z podpisania układu.

Skutkiem układu jest opracowanie ogólnych zasad, tworzących wielostronne zobowiązania państw do liberalizacji handlu na podstawie wzajemnych porozumień. Do podstawowych zasad należą:

1. zasada niedyskryminacji i równości traktowania, ucieleśnianie w Klauzuli Największego Uprzywilejowania (KNU);
2. zasada, iż interwencji w handel dokonuje się tylko przez cła, które są najłagodniejszym instrumentem polityki handlowej; należy jednak je systematycznie i stopniowo redukować;
3. zasada ograniczeń interwencji rządowych w handel przez generalne zakazy stosowania subwencji eksportowych oraz kwot importowych oraz kontrolę innych barier pozataryfowych;
4. zasada traktowania narodowego oparta na założeniu, iż importowany produkt nie powinien być traktowany gorzej niż analogiczne produkty pochodzenia krajowego

W wyniku postanowień dokumentu końcowego Rundy Urugwajskiej i utworzenia WTO nastąpiło rozszerzenie sfery wielostronnych uzgodnień, zwiększyła się również dyscyplina, przede wszystkim przestrzegania zasad i rozstrzygania spraw spornych. Wielostronnymi regulacjami, oprócz handlu towarami, objęto handel usługami, obrót prawami własności intelektualnej oraz politykę państw wobec inwestycji zagranicznych.

Oprócz GATT/WTO, MFW i Banku Światowego w infrastrukturze instytucjonalnej gospodarki światowej działa wiele innych międzypaństwowych organizacji ekonomicznych i społeczno-ekonomicznych, zwłaszcza w ramach systemu ONZ. Należy tu chociażby wymienić: Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Konferencję Narodów Zjednoczonych do Spraw Handlu i Rozwoju (UNCTAD), Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego (UNIDO).

14.6. PROCES GLOBALIZACJI WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

Obok wymienionych wyżej zjawisk integracji i instytucjonalizacji, jakie miały miejsce w okresie powojennym we współczesnej gospodarce światowej, ostatnie dekady charakteryzuje zjawisko globalizacji. Globalizacja jest terminem dosyć wieloznacznym. W literaturze ekonomicznej i politologicznej pojęcia tego używa się dla określenia zarówno pewnych procesów i zjawisk politycznych, gospodarczych i socjologicznych, jak również efektów tych procesów. Brak jest powszechnie akceptowanej definicji tego pojęcia.

Termin globalizacja jest używany dla opisywania różnych zjawisk politycznych, społecznych i ekonomicznych. Istnieje bardzo wiele definicji globalizacji. Najszerzej przez globalizację rozumie się proces „intensyfikacji ekonomicznych, politycznych i kulturalnych stosunków przez granice”. Globalizacja oznacza zatem rosnące współzależności krajów oraz szybkie rozprzestrzenienie się po świecie społecznych, kulturowych i politycznych norm i praktyk.

W ekonomicznym rozumieniu globalizacja oznacza proces znacznego wzrostu międzynarodowej wymiany towarów i usług, kapitału i rozwój międzynarodowego biznesu. Proces globalizacji to rosnące przenikanie rynków i wzrost umiędzynarodowienia produkcji, dystrybucji, marketingu i wymiany towarów i usług. Proces globalizacji prowadzi do wzrostu działalności gospodarczej ponad narodowymi i regionalnymi granicami. Siłą napędową globalizacji jest szeroki pęd ku liberalizacji handlu i rynków kapitałowych, rosnące umiędzynarodowienie produkcji i strategii dystrybucji firm oraz szybkie i szerokie wykorzystanie technologii, które znoszą bariery w przepływie towarów i usług i kapitału. Przejawem procesów globalizacji jest „przestrzenna reorganizacja produkcji i penetracja przemysłów przez granice, rozszerzenie się rynków finansowych, dyfuzja podobnych dóbr konsumpcyjnych do odległych krajów”. Globalizacja „stanowi proces, w którym struktura produkcji i finansów krajów stają się ze sobą powiązane przez wzrost liczby transakcji pomiędzy granicami i prowadzi do powstania nowego międzynarodowego podziału pracy, w którym tworzenie narodowego bogactwa zależy coraz bardziej od ekonomicznych podmiotów z innych krajów”.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy definiuje globalizację jako rosnące współzależności między krajami na całym świecie w związku ze wzrostem wielkości i wielości transakcji obejmujących wymianę towarów i usługi oraz przepływy kapitału, a także szybkie i szerokie rozprzestrzenienie się technologii. Technologia uczyniła globalizację widoczną, a liberalizacja przyczyniła się do jej pogłębienia.

Niektórzy rozumieją pod tym pojęciem najbardziej zaawansowaną formę umiędzynarodowienia działalności gospodarczej, realizowanej na płaszczyźnie rynków, sektorów (branż) i przedsiębiorstw. Pojęcie globalizacji oznacza także wzrost różnego rodzaju powiązań między różnymi podmiotami życia międzynarodowego oraz wzajemne, najczęściej asymetryczne oddziaływania we wszystkich sferach życia społeczeństwa, od umiędzynarodowienia rynków i kapitału po kulturę masową, migracje, finanse i zapewnienie pokoju.

Nie jest to więc pojęcie, za pomocą którego można analizować tylko zjawiska ekonomiczne zachodzące we współczesnej gospodarce światowej. Pod pojęciem tym rozumie się często określony stan gospodarki światowej (liberalizację handlu i przepływów kapitału), jak również nasilające się procesy integra-

cji światowej i umiędzynarodowienia życia gospodarczego. Niektórzy posługują się tym terminem także do opisu zarówno przyczyn jak i skutków globalizacji.

Procesy globalizacji w gospodarce światowej nie są zjawiskiem nowym. Niektórzy uważają, że w ostatnich 100 latach miały miejsce trzy jej fazy: obecna od połowy lat 80-tych, a wcześniej przed I wojną światową i po II wojnie światowej w latach 50-tych. Już pod koniec XIX wieku (1879-1914) w ramach Pax Britannica istniały globalne rynki towarów i kapitału. Cła poza W. Brytanią były jednak wysokie, od 20 do 40%, w stosunku do obecnych (średnio 5%), ale bariery pozataryfowe były mniejsze. Przepływ kapitału i wymiana walutowa odbywały się bez przeszkód. Roczne przepływy kapitału osiągnęły w 1913 r. 5% produktu narodowego krajów eksportujących kapitały. Ludzie także łatwiej się przemieszczali, gdyż paszporty rzadko były potrzebne, a obywatelstwo łatwo można było uzyskać. Przed 1914 r. Wielka Brytania koordynowała wszystkie funkcje integrujące międzynarodowy system gospodarczy. Jednak duża część świata przed 1914 r. nie uczestniczyła w globalizacji, co ograniczało integrację rynków globalnych i działania firm na poziomie globalnym.

Obecny etap globalizacji ma wiele nowych jakościowo cech, które wyróżniają go od poprzednich. Globalizacja w XIX wieku była napędzana spadającymi kosztami transportu, podczas gdy obecna jest przyspieszona malejącymi kosztami telekomunikacji, która pozwala na organizację działalności firm na rynku globalnym. Istotną różnicą między dawną i obecną fazą globalizacji są zjawiska i wielkość operacji na rynkach finansowych. Znacznie większa liczba krajów w niej uczestniczy.

Na charakter obecnego etapu globalizacji gospodarki światowej wpłynęło szereg ze sobą powiązanych zjawisk:

- rozwój nowych technologii informacyjnych i ich szybkie rozpowszechnienie. Postęp technologiczny spowodował znaczny spadek kosztów transportu, telekomunikacji i komputeryzacji, co pozwala na łatwość integrowania się rynków na szczeblu globalnym,
- globalizacja finansowa (globalizacja rynków finansowych i finansowa deregulacja) i dynamiczny wzrost zagranicznych inwestycji bezpośrednich,
- zmiany w polityce gospodarczej w większości krajów (prywatyzacja, liberalizacja, deregulacja), otwarcie gospodarki i znoszenie ograniczeń w swobodnym przepływie czynników produkcji,
- zmiany w charakterze konkurencji między firmami i nowe strategie korporacji transnarodowych.

Jedną z cech obecnego etapu globalizacji jest fakt, że jest ona wywołana i kształtowana przez rozwój różnych form organizacji ekonomicznej w skali globalnej. Prowadzi to do wzrostu współzależności w technologii, scalania i upodobniania się rynków, metod produkcji i organizacji działania firm, marketingu oraz rozwoju nowych produktów. Przyczynia się to do dynamicznego

wzrostu handlu i przepływu kapitału między krajami i regionami. Z kolei postępująca globalizacja rynków powoduje nasilenie się konkurencji między firmami, a także znaczny wzrost kosztów stałych firm, co zmusza je do agresywnego rozwoju na rynkach światowych z wykorzystaniem globalnego marketingu, globalnej sieci dystrybucji, globalnej nazwy firmy, globalnej reklamy i globalnej lokalizacji produkcji. W ten sposób następuje zbliżenie dostawców i producentów do konsumentów.

Globalizacja powoduje wzrost współzależności rynków i produkcji w większości krajów świata przez handel towarami i usługami, międzynarodowe przepływy technologii i kapitału. Wynikiem tych przepływów jest ukształtowanie się określonego międzynarodowego podziału pracy i specjalizacji produkcji. Obecnie bardzo trudno jest określić, w którym kraju dany produkt został wyprodukowany, ponieważ firmy rozmieszczają produkcję swoich wyrobów w wielu krajach. Oprócz globalizacji rynków występuje także globalizacja całych gałęzi przemysłu i globalizacja firm.

Globalizacja rynków oznacza zrastanie się różnych i początkowo niezależnych rynków w różnych krajach w ponadnarodowe rynki światowe. Powoduje ona zacieśnianie wzajemnych powiązań handlowych, inwestycyjnych i umownych między gospodarkami różnych krajów. Dzięki rozwojowi transportu i telekomunikacji oraz przede wszystkim postępującej liberalizacji handlu międzynarodowego, granice poszczególnych krajów stają się bardziej „przepuszczalne” dla działalności gospodarczej zagranicznych podmiotów, która zbliża oraz integruje kraje w ramach transnarodowych systemów produkcyjno-handlowych. Rynki globalne charakteryzują się dużą intensywnością handlu transgranicznego i silną międzynarodową konkurencją. Rynek uważa się za globalny wtedy, gdy pozycja konkurencyjna na jednym rynku krajowym zależy od pozycji na drugim rynku krajowym, co prowadzi do powiększania owego rynku i bezpośrednio do zwiększania intensywności konkurencji.

Z kolei globalizacja branż przemysłu lub sektorów ma miejsce wówczas, gdy pozycja konkurencyjna firm w jednym kraju jest uzależniona od pozycji konkurencyjnej w innych państwach i vice versa. Przemysł światowy nie jest zbiorem poszczególnych gałęzi zlokalizowanych w różnych krajach, lecz stanowi ciąg powiązań gałęzi i rynków, będących terenem rywalizacji firm konkurujących ze sobą przy wykorzystaniu możliwości ogólnoświatowych. Natomiast globalizacja firm oznacza bardziej zaawansowany i złożony etap umiędzynarodawiania działalności, który polega na funkcjonalnej integracji rozproszonych po świecie jednostek organizacyjnych (zależnych hierarchicznie i niezależnych). Działalność badawcza, produkcyjna i handlowa przedsiębiorstwa ulega fragmentaryzacji, a poszczególne zadania są delokalizowane do tych jednostek, które są w stanie zrealizować je najbardziej efektywnie w układzie globalnym.

Działalność poszczególnych jednostek jest organizowana, łączona i koordynowana w ramach transnarodowych sieci⁷.

Proces globalizacji kształtuje się pod wpływem wielu czynników o różnym pochodzeniu, charakterze, sile i zakresie działania. Można je zgrupować w trzech zasadniczych grupach ;

- postęp naukowo-techniczny,
- konkurencja międzynarodowa,
- polityka ekonomiczna państwa.

Pomimo istotnych różnic, działanie wymienionych czynników jest w pewnej mierze powiązane i wzajemnie stymulowane⁸.

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Zaznacz właściwą odpowiedź:

1. Wspólnota Europejska została ustanowiona na mocy traktatu:
 - a. Rzymskiego
 - b. Paryskiego
 - c. Z Maastricht
2. Wspólna waluta Unii Europejskiej – euro – została utworzona w:
 - a. 1999 roku
 - b. 2000 roku
 - c. 2001 roku
 - d. 2002 roku
3. Który z krajów Europy Zachodniej nie przystąpił do unii monetarnej:
 - a. Hiszpania
 - b. Finlandia
 - c. Wielka Brytania
 - d. Luksemburg
4. Podczas konferencji w Bretton Woods utworzono:
 - a. Światową Organizację Handlu (WTO)
 - b. Układ Ogólny o Cłach i Handlu (GATT)
 - c. Międzynarodowy Fundusz Walutowy
 - d. Pakt Północno-Atlantycki

⁷ A. Gwiazda, *Globalizacja i regionalizacji gospodarki światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998, s. 12.

⁸ A. Zorska, *Ku globalizacji. Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, PWN, Warszawa 1998, s. 21-22.

5. Jeżeli wszystkie przeszkody swobodnego przepływu towarów między partnerami zostaną zniesione oraz wprowadzona jest wspólna zewnętrzna taryfa celna to mówimy o:
- a. Strefie Wolnego Handlu
 - b. Unii celnej
 - c. Wspólnym Rynku
 - d. Unii Ekonomicznej

Zadanie 2

Prawda czy fałsz?

1. Międzynarodowy podział pracy dokonuje się między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą w obrębie różnych organizacji państwowych.
2. Przedsiębiorstwa sprzedające nie tylko na rynku krajowym są podmiotami gospodarki światowej.
3. "Duże" kraje rozwinięte oraz kraje nowo uprzemysłowione to przykłady krajów wysoko rozwiniętych.
4. Postępująca globalizacja przyczynia się do zahamowania handlu oraz przepływu kapitału między krajami i regionami.
5. W strefie euro znalazło się piętnaście krajów, które spełniły warunki określone przez traktat z Maastricht.

Zadanie 3

Uczestnictwo w unii ekonomicznej i walutowej jest uważane za naturalną konsekwencję członkostwa Polski w Unii Europejskiej, chociaż najprawdopodobniej nie nastąpi równocześnie z momentem akcesji Polski do Unii ze względu na trudność sprostania kryteriom warunkującym wejście do EMU. Jednak główne kierunki polityki makroekonomicznej Polski koncentrują się wokół poprawy wskaźników makroekonomicznych pod kątem spełnienia wymogów konwergencji zawartych w traktacie z Maastricht. Owe kryteria konwergencji są obecnie istotnym wyznacznikiem polityki makroekonomicznej.

Wymień kryteria, jakie muszą być spełnione, aby Polska mogła przystąpić do unii monetarnej?

Zadanie 4

Jednym z przejawów globalizacji jest zwiększenie strumienia bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ).

1. Jak kształtuje się ich poziom w Polsce?
2. Jakie korzyści może przynieść ta forma lokowania kapitału?
3. Jak kształtuje się poziom inwestycji w krajach Europy Środkowo-Wschodniej?

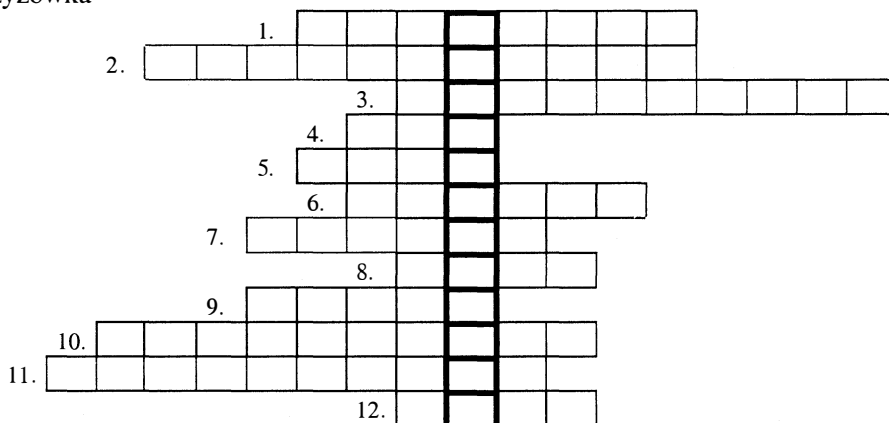
Zadanie 5

Rozwiąż krzyżówkę. Litery w zakreślonej kolumnie utworzą hasło.

Poziomo:

1. jeden z azjatyckich krajów nowo uprzemysłowionych, 2. Tworzone są przez korporacje transnarodowe w wyniku bezpośrednich inwestycji zagranicznych, 3. Wielkie przedsiębiorstwo, 4. Miernik aktywności gospodarczej w danym roku, 5. ...pełna – implikuje całkowitą unifikację łączących się gospodarek oraz wspólną politykę w wielu istotnych dziedzinach, 6. Ogólnie jednostka pieniężna danego kraju, 7. Urzędnik państwowy pracujący na granicy kraju, 8. Miasto, w którym podpisano traktat tworzący Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG), 9. Organizacja utworzona przez kraje Europy Środkowo-Wschodniej, 10. Miejsce podpisania traktatu z grudnia 1991 roku, 11. Proces scalania narodowych gospodarek w jeden potencjał, 12. Jest "poprzednikiem" Światowej Organizacji Handlu (WTO).

Krzyżówka

Odpowiedzi**Zadanie 1**

1. b, 2. a, 3. c, 4. c, 5. b.

Zadanie 2

(1) prawda, (2) prawda, (3) fałsz, (4) fałsz, (5) fałsz.

Zadanie 3

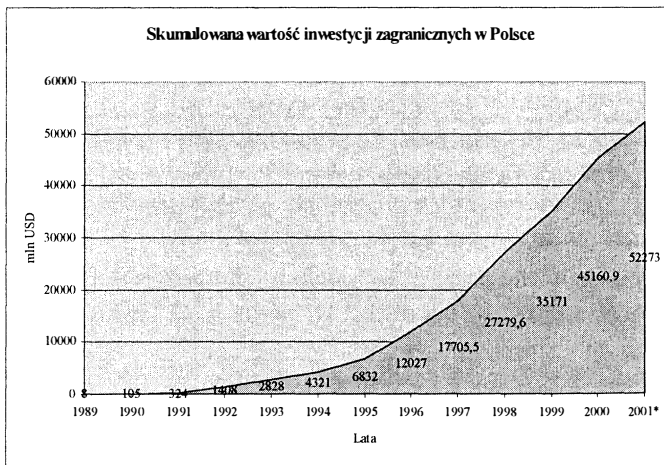
Kryteria konwergencji z Maastricht:

1. stabilność cen - średnia stopa inflacji nie powinna być wyższa niż 1.5 punktu procentowego od wskaźnika odnotowanego w trzech najlepszych pod tym względem krajach UE; inflacja powinna

być mierzona za pomocą wskaźnika cen konsumpcyjnych ustalonego na porównywalnych zasadach uwzględniających różnice w definicjach narodowych; do porównań służących ocenie pod kątem spełnienia kryteriów z Maastricht używa się wskaźnika wyrażającego średnioroczny przyrost inflacji.

2. deficyt budżetowy mierzony w cenach rynkowych nie może przekroczyć 3% produktu krajowego brutto
3. dług publiczny mierzony w cenach rynkowych nie może osiągnąć wartości powyżej 60% produktu krajowego brutto
4. stopy procentowe - wysokość średniej nominalnej stopy procentowej nie może przekroczyć o więcej niż 2 punkty procentowe średniej nominalnej długookresowej stopy procentowej w trzech krajach członkowskich o najniższym rocznym wskaźniku inflacji.
5. kurs walutowy - państwo członkowskie w ramach mechanizmu kursowego Europejskiego Systemu Walutowego przez co najmniej dwa lata musi zachować normalny przedział wahań kursów walut; waluta tego państwa nie powinna być dewaluowana w stosunku do walut innych krajów UE.

Zadanie 4

* stan na 30.06.2001

Źródło: dane Państwowej Agencji Inwestycji Zagranicznych (PAIZ),

Ad. 2

Napływ kapitału zagranicznego może przynieść pozytywne skutki w polskiej gospodarce, gdy będzie na odpowiednim poziomie oraz gdy struktura inwestycji zagranicznych będzie prawidłowa. Powinno się lokować kapitał w te gałęzie gospodarki, które będą mogły go efektywnie wykorzystać. Inwestycje zagraniczne wypełniają w pewnym stopniu lukę między poziomem oszczędności krajowych a niezbędnym poziomem inwestowania. Inwestycje są głównym czynnikiem wzrostu gospodarczego. Inwestycje zagraniczne powinny podnieść zasoby nadwyżki w gospodarce, co podwyższy dynamikę rozwoju gospodarczego. Angażowanie kapitału zagranicznego w Polsce powinno przynieść pozytywny skutek w postaci poprawy konkurencyjności.

Firmy, które inwestują swój kapitał dokonują również transferu technologii, co usprawnia proces produkcji. Inwestycje zagraniczne wiążą się z napływem nowych technologii i dóbr inwestycyjnych, polepszeniem organizacji produkcji, a to może spowodować zwiększenie rozmiarów produkcji, osiągnięcie korzyści skali, obniżkę kosztów.

Inwestorzy zagraniczni mogą wprowadzać do polskich przedsiębiorstw zupełnie nowe i nowoczesne wyroby. Zastosowanie nowych technik doprowadzi również do poprawy jakości wytwarzanych dóbr, może również wymusić na polskich producentach poprawę jakości wytwarzanych wyrobów. Polskie produkty będą mogły stać się konkurencyjne zarówno pod względem ceny, jak i jakości na rynkach międzynarodowych. Ponadto polscy producenci, do których trafi kapitał, będą mogli korzystać z sieci dystrybucji i z reklamy firm międzynarodowych.

Ad. 3

BIZ w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1999-2000 w mld USD

Kraj	1999	2000	Kraj	1999	2000
Polska	7,3	10,0	Bułgaria	0,8	1,0
Czechy	6,3	4,6	Rumunia	1,1	1,0
Rosja	3,3	2,7	Chorwacja	1,4	0,8
Słowacja	0,4	2,1	Ukraina	0,5	0,6
Węgry	1,9	1,9	Łotwa	0,3	0,4

Źródło: *World Investment Report 2001, Promoting Linkages*,
UN, New York and Geneva, s. 34

Zadanie 5

Rozwiązanie krzyżówki: 1. Hongkong, 2. Technologia, 3. Korporacja, 4. PKB, 5. Unia, 6. Waluta, 7. Celnik, 8. Rzym, 9. CEFTA, 10. Maastricht, 11. Integracja, 12. GATT.

Hasło: globalizacja.